

יודופוביה בעולם היווני רומי ד"ר יעל אסקוהידו

שיעור 1: הגרסה היוונית לסיפור יציאת מצרים

הקטאיוס איש אבדרה, על מצרים, בתוך: דיודורוס הסיקילי, ביבליוטיקה היסטוריקה, **Menahem Stern, Greek and Latin Authors on Jews 40.3.1-3**, בתוך: **and Judaism, vol. 1** (האקדמיה הישראלית הלאומית למדעים, 1974), מס' 11

כאשר בימי־קדם התרגשה ובאה מגפה קטלנית על מצרים, ייחסו פשוטי העם את צרותיהם ליד אלוהית; שהרי עם של **זרים מכל סוג ומין** שחיו בקרבם ו**קיימו פולחנים שונים של דת והעלאת קורבנות**, יצאו הטקסים המסורתיים שלהם עצמם לכבוד האלים מכלל שימוש. ילידי הארץ הניחו לפיכך שאלא אם כן יסלקו את הזרים, צרותיהם לעולם לא תבואנה על פתרונו. לפיכך, **גורשו** הזרים באחת מן הארץ, והבולטים והפעילים שביניהם חברו יחד, ולגרסת אחדים נחתו בחופי יוון ובכמה אזורים אחרים; מנהיגיהם היו אנשים דגולים, ומתוכם בלטו דנאוס (Danaus) וקדמוס (Cadmus). לעומתם, הקבוצה הגדולה יותר גורשה לחבל ארץ הקרוי כיום **יהודה**, שאינו רחוק ממצרים והיה בזמנו ריק מאדם בראש ההתיישבות עמד מנהיג המכונה בשם **משה**, שהצטיין ביותר הן בתבונתו הן בגבורתו.

מנתון, על מצרים, בתוך: יוסף בן מתתיהו, נגד אפיון, א, פס' 73-92

ופתאום באו מארצות המזרח אנשים בני-בלי-שם, וגברו חילים, ועלו על ארצנו למלחמה וכבשו אותה באפס יד ותפשו את נשיאי הארץ ואחרי זאת שרפו את הערים באכזריות חמה ואת מקדשי האלים החריבו עד היסוד, ובכל יושבי הארץ התעמרו בשנאה את אלה הכו נפש ואת אלה כבשו לעבדים עם טפם ונשיהם... 240 אלף בני החיקסוס שגורשו ממצרים.

והם יצאו מארץ מצרים... למשפחותיהם עם כל רכושם... ופנו ללכת דרך המדבר אל סוריה, אולם יראו את שלטון האשורים... ועל כן בנו להם עיר בארץ הנקראת בזמננו בשם **יהודה**... וקראו לה בשם **ירושלים**.

מנתון, על מצרים, בתוך: יוסף בן מתתיהו, נגד אפיון, א, פס' 227-250

מנתון מספר שאחד ממלכי מצרים בשם אמנופיס רצה "לראות את האלים" וסיפר זאת לנביא שגם שמו אמנופיס (בן פפיאס). הנביא אמר למלך כי יוכל לראות את האלים רק אם יטהר את כל ארץ מצרים מן המצורעים ומיתר האנשים הטמאים...

המלך ציווה לאסוף את כל המצורעים במצרים וגירש אותם (80 אלף נפש) לעבודה במחצבות ממזרח לנילוס, כדי להפרידם משאר האוכלוסייה... לאחר זמן רב, נעתר המלך לבקשת המצורעים והרשה להם לבנות מחדש את העיר אווריס ולהתגורר בה. אולם המצורעים מרדו במלך, בהנהגת כהן מהליופוליס בשם אוסרסיף (Osarseph) שנתן להם תורה חדשה וציווה אותם שלא לעבוד את אלוהי המצרים, אלא להקריב את החיות הקדושות שלהם ולהתנכר לכל מי שלא מצטרף לדתם החדשה.

הוא שלח שליחים אל החיקסוס בירושלים עם הצעה לחבור למצורעים במלחמה במצרים ולשוב לעירם המקורית... שתי האוכלוסיות, **החיקסוס מירושלים והמצורעים, השתלטו יחד על מצרים** שרפו ערים וכפרים, **היללו מקדשים, טימאו את פסלי האלים** ואילצו את הכהנים והנביאים לזבוח את החיות הקדושות ולשחוט אותן. אומרים כי זה אשר נתן להם את החוקים היה כהן יליד הליופוליס הנקרא אוסרסיף... אלא שבעוברו אל העם הזה הוא שינה את שמו ונקרא **משה**.

ליסימכאוס, בתוך: יוסף בן מתתיהו, נגד אפיון, א, פס' 304-311

בימי המלך בוכחוריס (Bocchoris), נמלטו **בני העם היהודי** אשר נוגעו בצרעת ובשאר תחלואים אל המקדשים, שם חיו בעוני, כי אנשים רבים לקו אז במחלה, מה כן שבצורת קשה פקדה את מצרים. והמלך פנה לאל אמון שציווה עליו לטהר את המקדשים מכל האנשים **המזוהמים והחוטאים** ולגרש אותם אל השממה, ולהטביע את המצורעים והמנוגעים, כי רק אז תסתיים הבצורת.

החוטאים שנשארו בחיים התקבצו יחד במדבר חשופים לסכנת חיים. בלילה הראשון הדליקו נרות ובלילה השני **צמו והתפללו לאלים**. למחרת, "איש אחד ושמו **משה** הציע להתחיל ללכת ללא הפסקה עד שיגיעו לארץ מיושבת. הוא ציווה עליהם שלא לדבר שלום לשום בן אדם ולא לייעץ לו טובה" רק עצת-רשע ולהרוס את כל מקדשי האלים והמזבחות אשר ימצאו בדרכם".

הם הגיעו אל הארץ הנקראת בימינו יהודה שם יסדו עיר שקראו לה "הירוסולה", ביוונית "שוד

המקדש", בגלל מנהגם. לאחר זמן רב, אחרי שגדלו והתחזקו, התביישו היהודים בשם הזה וקראו לעיר "הירוסולימה".

שמות ד, 6

וַיָּבֵא יְדוֹ בְּחִיקוֹ וַיּוֹצֵאָהּ וְהָיָה יָדוֹ מְצֻרֶת כַּשָּׁלֶג

תרגום השבעים

καὶ ἐξήνεγκεν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐκ τοῦ κόλπου αὐτοῦ, καὶ ἐγενήθη ἡ
(שלג) χεῖρ αὐτοῦ ὡσεὶ χιών

שיעור 2: האל היהודי והפולחן בעיני הסופרים היווניים והרומיים

הקטאיוס איש אבדרה, על מצרים, בתוך: דודורוס הסיקילי, ביבליוטיקה היסטוריקה, 40.3.4 (GLAJJ, 1, 11)

משה לא רצה שיעשו להם ולו צלם אחד של האלים מאחר שסבור היה **שאלוהים אינו בן דמות אנוש**, אלא שהרקיע העוטף את הארץ רק הוא האל והוא מושל ביקום.

אורח חיים שהיה במידת-מה **בלתי חברותי ועוין** כלפי הזרים.

סטראבון איש אמזיה, על הגיאוגרפיה, 16.2.35 (GLAJJ, 2, 115)

משה היה אחד הכוהנים המצריים, והחזיק בחלק מצרים תחתית... אך עזב אותה ועבר ליהודה... ועמו רבים אשר עבדו את הישות האלוהית. שכן הוא טען ולימד שהמצרים **טועים** בייצוג הישות האלוהית בדמות בהמות ובקר, וכך גם הלובים. וכך גם היוונים **שוגים** בעיצוב אלים בצלם אנוש... שהרי לדבריו אלוהים אינו אלא דבר אחד בלבד.

דודורוס הסיקילי, ביבליוטיקה היסטוריקה, 34-35, 1.3 (GLAJJ, 1, 63)

אנטיוכוס, הקרוי אפיפאנס, משהביס את היהודים נכנס אל **קודש הקודשים** של בית המקדש של אלוהים, שרק לכוהנים הותר על פי דין להיכנס אליו. במוצאו שם פסל משיש של אדם עבדקן ישוב על **גבי חמור** וספר בידיו, הוא הניח שלפניו דמות של **משה**, מייסד ירושלים ומארגן האומה, האיש שבנוסף לכך ציווה על היהודים את מנהגיהם **המיזנתרופים** (שנאת האנושות) והמופקרים. ומכיוון שאפיפאנס היה מזועזע משנאה שכזאת המופנית נגד כל האנושות, הוא שם לעצמו למטרה לשבור את נוהגיהם המסורתיים.

פלוטרכוס, על איסיס ואוסיריס 31, C-D 363

(GLAJJ, 1, 259)

...הם אינם משתמשים לעולם בחצוצרה, משום שצליליה דומים לנעירת חמור! ובעיניהם חמור הוא חיה טמאה לחלוטין ועם זה כפויה על ידי אל... בגלל דמיונה לטיפון... ולא עוד אלא שבזמן שהם מקריבים קרבנות לשמש, הם מצווים על המאמינים לא לשאת על גופם חפצים מזהב ולא ליתן מזון לחמור.

אך אלה המספרים כי נסיעתו של **טיפון** מן הקרב נעשתה על גב חמור ונמשכה **שבעה ימים**, וכי לאחר שנמלט הוליד בנים, **הירוסולימוס ויודיאוס**, מנסים בעליל, כפי שהשמות מלמדים, לגרור מסורות יהודיות אל תוך האגדה.

דברי אפיון, בתוך: יוסף בן מתתיהו, נגד אפיון, ב, פס' 80, 92-96

...בחיבון המקדש הזה הציגו היהודים **ראש חמור** והם נותנים לו כבוד **אלוהים** ומרוממים אותו באמונה רבה... הדבר הזה (ראש החמור) נתגלה בעת אשר הוציא אנטיוכוס אפיפנס את שלל ההיכל ומצא שם את הראש מעשה זהב כולו...

אחד מהחוקים היהודיים קובע שעל היהודים לתפוס **איש יווני** הבא מארץ זרה, לפטם אותו שנה שלמה ואז במועד קבוע לקחת אותו לחורשה. שם הם הורגים אותו **ומקריבים אותו כקורבן** על פי המנהגים שלהם, וטועמים מבשרו, ותוך כדי הקרבתו נשבעים שבועה ידועה להיות **שונאים ליוונים**, ואת שאריותיו זורקים לבור...

Sudas, Damocritus (GLAJI, 1, 247)

דאמוקריטוס ההיסטוריון חיבר ספר על היהודים, בו הוא אומר שהיהודים משתחווים לראש חמור שהיה עשוי זהב ושאחת לשבע שנים תופסים נכרי ומקריבים אותו מתוך קריעת בשרו קרעים, ובאופן כזה הורגים אותו.

שיעור 3: יודופוביה בפירוסיים מהתקופה היוונית והרומית

Corpus Papyrorum Judaicarum, 1, 135

[M]ένων Ἐρμοκράτει ταιδελφῶι(*) χαίρειν.
 [εἰ] ἔρρωσαι, ἔρρωμεθα δὲ καὶ αὐτοὶ καὶ {καὶ}
 [Ἀ]φροδισία καὶ ἡ θυγάτηρ καὶ ἡ παιδίσκη καὶ ἡ
 [θ]υγάτηρ αὐτῆς. ἔγραψας ἡ[μῖν δι]ὰ τὸ []
 5[κ]έναι ἡμῖν τὴν ἵππον καὶ(*) παρ' Ἰουδαίου
 []σθαι αὐτήν, οὗ τὸ ὄνομα ἀγνοοῦμεν.
 [α]ὐτοῦ δὲ μηδ' ἀποδεδωκότος ἡμῖν μ[η-]
 [δ]ὲ ἵππον μηδὲ τὴν πορείαν αὐτῆς ἐπ[ι-]
 [δε]δωκότος, ἔγραψαμέν σοι, ὅπως οὖν εἰδῆ[ις].
 10ἔρρω[ωσο].

Corpus Papyrorum Judaicarum, 1, 135

מגון להרמוקרס, אחיו, שלום. אם אתם חשים בטוב, גם אנחנו בסדר, וכן אפרודיסייה ובתה ושפחתה עם בתה.

כתבת לנו שיש לך... סוסה, שהיה אמור אלינו... על ידי יהודי (παρ' Ἰουδαίου), שאינני יודע את שמו. לאחר שההוא לא נתן לנו לא את הסוסה ולא את העגלה שנסעה איתה, אני כותב לך את המכתב הזה כדי שתדע...

Corpus Papyrorum Judaicarum, 1, 141

הרקלס לדיוקיטס תלמיז. כל ברכותיי ואיחולים לבריאות טובה. ראיתי את... בממפיס עבור הכוהן, זה של טבטיניס, וביקשתי ממנו לכתוב לו מכתב, כדי שאדע איפה הוא. אָנָא, נסה לראות איך הוא יכול להימנע ממלכודות ותוביל אותו ביד כשהוא צריך משהו. תן בעצמך כפי שאתה נותן עבור Artemidôros ובפרט תעשה לי את העונג לספק לכהן את אותם מגורים. אתה יודע היטב **שהיהודים עושים להם בחילה**. חבקו את איבס, אפימנס, טריפונס... ותשמור על עצמך.

פילון האלכסנדרוני, על ביקור אגריפס הראשון באלכסנדריה, נגד פלאקוס, סעיף 29 (מהד' דניאל-נטף, מוסד ביאליק, 1986)

בני העם המצרי... התפקעו מקנאה, שכן מזלם הטוב של אחרים היה בעיניהם כאסונם הם. **ובשנאתם עתיקת-הימים ליהודים**, שבמובן הייתה ידוע להם כטבע מלידה.

פילון האלכסנדרוני, נגד פלאקוס, סעיפים 53-71 (מהד' דניאל-נטף, מוסד ביאליק, 1986)

(פלאקוס)... הורס את בתי הכנסת, ולא מתיר אפילו את שמם... הוציא הודעה שבה הוא קרא לכולנו **זרים ונוכרים**... גירש את היהודים לגמרי מארבעה רבעים (של העיר), ודחק את כולם לחלק קטן מאוד של אחד... **(הגטו הראשון בעולם)**

(המצרים)... בעוד האוכלוסייה, שהשתלטה על בתיהם השוממים, בזזו, וחילקו ביניהם את השלל כאילו השיגו אותו במלחמה, הרגו אותם ואלפים אחרים בכל מיני ייסורים ועינויים, ומעשי אכזריות שזוה עתה הומצאו, שכן בכל מקום שבו נפגשו עם יהודי או ראו אותו, הם רגמו אותו באבנים, או הכו אותו במקלות...

היה זה מחזה מכאיב וקורע-לב לראות את הגופות השרופות מתגוללות בערבוביה באין קובר.

Corpus Papyrorum Judaicarum, 2, 156a-b, 4-2; 17-18; 20

איסידורוס: אדוני הקיסר מה אכפת לך **מיהודי פעוט ערך** (Ioudaiou trioboleiou) כמו אגריפס? קלודיוס קיסר: לא שמעתי אדם חצוף ממך מדבר

Corpus Papyrorum Judaicarum, 2, 156c, 22-30

איסידורוס: אני מאשים אותם (את היהודים) ברצון להתסיס את העולם ומלואו... עלינו לשפוט את העם בכללותו. אין טבעם כטבע האלכסנדרונים אלא חיים הם יותר כדרך המצרים. האם רמתם כשל אלה המשלמים את מס הגולגולת?

אגריפס: על המיסים הוטלו מיסים על ידי השליטים... איך איש לא הטיל מיסים על היהודים.

Corpus Papyrorum Judaicarum, 2, 156d, 7-12

קלאודיוס קיסר: איסידורוס אתה באמת בן-מוזיקאית (כינוי לזונה)

איסידורוס: אינני עבד וגם לא בן-מוזיקאית אלא גימנסיארך של העיר המהוללת אלכסנדריה. אתה לעומת זאת **בנה המנודה של שלומית היהודייה**.

שיעור 4: מנהגי היהודים בעיני היוונים והרומים: השבת וההתנזרות מבשר חזיר

דברי אגתארכידס, בתוך: יוסף בן מתתיהו, נגד אפיפון, א, פס' 205-211

אלא הנקראים בשם יהודים היושבים בעיר חזקה ובצורה מכל הערים אשר קראו לה בני המקום בשם ירושלים

...רגילים לנוח ביום השביעי, הם אינם חוגרים חרב ביום הזה ואינם עובדים את אדמתם ואינם עושים בו כל מלאכה, רק פורשים את ידיהם בבתי מקדשיהם ומתפללים עד בוא הערב.

וכאשר בא בשערי העיר הזאת תלמי בן לגוס עם חילו, ויושביה שמרו את האמונות התפלות (SUPERSTITIONES) אשר להם תחת להגן על עירם נפלה נחלת אבותיהם בידי אדון קשה, וככה נגלתה ערות חוקיהם, כי נמצא בהם מנהג רע.

פלוטרכוס, על האמונות התפלות, 3, 166A, 81, 169 (GLAJJ, 1, 255-256)

היוונים המגלים אצל הברברים דברים רעים... האמונה התפלה... מריחה בבוץ... שמירת השבת... נפילה אפיים ארצה...

ואולם היהודים, מפני שהיה זה יום שבת, ישבו במקומם ללא נייע, בשעה שהאויב השעין סולמות אל החומות ותפס את עמדות ההגנה, ואילו הם לא קמו, אלא נשאר שם, כבולים בחבלי האמונה התפלה כמו היו אחוזים ברשת אחת גדולה...

הורטיוס, הסאטירה התשיעית (GLAJJ, 1, 129)

הורטיוס: הן רצונך לשוחח עמי ביחידות, כך אמרת.

החבר הבדחן: אמנם בכוונתי לעשות, אך במועד אחר כי היום השבת השלושים. הרצית שנוזל ברגשות יהודים נימולים?

סנקה, על אמונות תפלות, בתוך: אוגוסטינוס, עיר האלוהים, 11.6 (GLAJJ, 1, 186)

בין יתר האמונות התפלות (Superstitiones) של התאולוגיה העממית מגנה סנקה את הטקסים היהודים ובעיקר השבת...

מנהג השבת אינו מועיל (=inutiliter, בזבוז זמן) שכן על ידי הנהגת יום מנוחה אחד כל שבעה ימים, הם מפסידים בבטלנות כמעט שביעית מחייהם...

על ידי הימנעותם לפעול בעת חרום היהודים משלמים לא פעם באובדן. בינתיים המנהגים של **העם המקולל הזה** זכו להשפעה כזאת שהם עכשיו מקובלים בכל רחבי תבל. המנוצחים נתנו חוקים למצנחיהם... היהודים, עם זאת מודעים למקור ולמשמעות של פולחניהם. רוב העם מקיים פולחן מבלי לדעת מדוע הוא עושה זאת.

סנקה, אגרת 95, פס' 47 (GLAJJ, 1, 188)

אנחנו מצווים בדרך כלל איך לעבוד את האלים. ברם, יהי אסור להדליק נרות בערבי שבתות כי האלים אינם צריכים אור ובני אדם לא אוהבים עשן.

פומפיוס טרוגוס, 11-14 (GLAJJ, 1, 137)

משה מנהיג **המצורעים שגורשו ממצרים**... לאחר שידע יחד עם צאן מרעיתו שבעה ימי צום במדבריות ערב... הקדיש את היום השביעי שנקרא **שבת** לפי מנהג העם, **כיום צום**, משום שיום זה שם קץ לרעב ולמסעותיהם.

HYPOTHYPOSES, 3, 24, 223, סקסטוס אמפיריקוס,

(GLAJJ, 2, 334)

יהודי או כוהן מצרי יעדיף למות מייד ולא לאכול בשר חזיר.

Questiones Convivales, 4. 5, פולטרכוס,

(GLAJJ, 1, 258)

במהלך הסימפוזיון, אומר אחד מאנשי השיח, למפריאס, אחיו של פלוטרכוס: "סבי נהג לומר בכל הזדמנות, **בלעג על היהודים**, שהבשר שהם נמנעים ממנו הוא הראוי ביותר".

הדבר מעלה את השאלה החמישית בדיון: "אם היהודים נמנעים מבשר חזיר בגלל יראת הכבוד לחזיר או סלידה ממנו".

היהודים כנראה שונאים בשר חזיר מכיוון שברברים מתעבים בפרט מחלות עור כמו צרעת וקשקשת, ומאמינים שמחלות כגון אלה ניתנות על בני אדם על ידי הידבקות... אנו שמים לב שהחזיר מכוסה בצרעת ופריחות המלוות בקשקשים...

טאקיטוס, דברי הימים, ה, ד (GLAJJ, 2, 281)

...לזכר מכתם, שכן נוגעו בצרעת הפוקדת בעל חיים זה.

שיעור 5: יחסי היוונים והרומאים להיבדלות המוחלטת של היהודים

יוסף בן מתתיהו, נגד אפיון, ב, פס' 13

(אפיון) גינה אותנו על שמקריבים אנו חיות בית, ועל שאנו לא אוכלים חזיר והוא **לעג לנו על מילת העורלה**.

סטראבון איש אמזיה, על הגיאוגרפיה, 16.2.37 (GLAJJ, 2, 115)

אמונת הבל אשר הובילה... למילה אשר הם נוהגים בה גם היום ולהשחתת אבר המין הנשי.

טאקיטוס, דברי הימים, ה, ה (GLAJJ, 2, 281)

על המנהגים הרשעים והמאוסים של היהודים... את המילה התקינו למען תהי להם סימן **להבדילם מאחרים**... הגרים נוהגים כמותם ומיד מפגינים **בוז** לאלים שלהם, מתכחשים לארץ מולדתם ומזלזלים בהוריהם, בבניהם ובאחיהם.

דברי קלסוס מצוטטים על ידי אוריגינס, נגד קלסוס, 5.43 (GLAJJ, 2, 375)

היהודים אינם יותר קדושים בגלל המילה וכי המצרים והקולכים נהגו במנהג זה עוד קודם.

הקטאיוס איש אבדרה, על מצרים, בתוך: בתוך: דיודורוס הסיקילי, ביבליוטיקה היסטוריקה, 40.3.4 (GLAJJ, 1, 11)

על היהודים: אורח חיים בלתי חברותי... ועוין כלפי זרים

דיודורוס הסיקילי, ביבליוטיקה היסטוריקה, 34-35, 1.3 (GLAJJ, 1, 63)

...מכל העמים העם היהודי **סירב לקיים יחסים חברתיים** כלשהם עם עמים אחרים, שכן הם ראו את כולם כאויבים... אבות היהודים, אנשים מרושעים ושונאי האלים, גורשו ממצרים... כבשו את שטחה של ירושלים, והם הקימו את העם היהודי והנציחו את **שנאת בני האדם**.

זו הסיבה שהם קבעו חוקים מיוחדים כמו לעולם לא לחלוק לחם עם זר ולא לגלות חסד כלפיו.

אנטיוכוס, הקרוי אפיפאנס, נכנס משהביס את היהודים אל **קודש הקודשים** של בית המקדש של אלוהים, שרק לכוהנים הותר על פי דין להיכנס אליו. במוצאו שם פסל משיש של אדם עבדקן ישוב על **גבי חמור** וספר בידיו, הוא הניח שלפניו דמות של **משה**, מייסד ירושלים ומארגן האומה, האיש

שבנוסף לכך ציווה על היהודים את מנהגיהם **המיזנתרופים** (שנאת האנושות) והמופקרים. ומכיוון שאפיפאנס היה מזועזע משנאה שכזאת המופנית נגד כל האנושות, הוא שם לעצמו למטרה לשבור את נוהגיהם המסורתיים.

יוסף בן מתתיהו, נגד אפיון, א, פס' 239, 309; ב, פס' 121

דברי מנתון:

התורה... ציוותה עליהם לא להתחבר עם אף אחד זולת אלה הקשורים עמהם בברית...

דברי ליסימכאוס:

משה ציווה עליהם לא להיות אדיבים לשום אדם, ולא לשאת עצה טובה לשום אדם אלה עצה רעה בלבד.

דברי אפיון:

והנה (אפיון) משקר בעניין שבועתנו... לא לגלות רצון טוב לשום נוכרי ויותר מכל לא ליוונים.

טאקיטוס, דברי הימים, ה, ה (GLAJJ, 2, 281)

עושרם של היהודים גדל מפני דבר זה ומפני שעם אנשיהם שלהם מתהלכים הם באמונת אומן ובלב נכון לרחמים, אך את כל האחרים **שונאים הם שנאת אויבים**. לא יאכלו עמם יחדיו ולא יישנו עמם יחדיו; ואף-על-פי שאומה שטופה בתאוות הם, פרושים הם ממשכב נוכריות; בינם לבין עצמם הכול מותר.

